

УДК 821.161.2.09-6Косач:Українка

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ МИХАЙЛА КОСАЧА Й ЛЕСІ УКРАЇНКИ ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

СЕМЕНКО Світлана,

канд. філол. наук, проф.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36000, Україна, e-mail: Svitlanasem@ukr.net

Метою пропонованої наукової розвідки є вивчення листування Михайла Косача і Лесі Українки як органічної складової національної публіцистики зламу століть у напрямку обговорення шляхів формування української політичної нації. Для вирішення поставлених завдань застосовано такі методи: проблемно-тематичний аналітичний, системний і порівняльний аналіз. У статті зазначено, що окремі політичні акценти епістолярної спадщини представників відомого українського роду не втратили своєї актуальності для сьогоденних творців публіцистичного дискурсу як важливе джерело для з'ясування настроїв тогочасної свідомо національної інтелігенції, стану розвитку української національної ідеї. Автором стверджується, що епістолярна спадщина Михайла Косача і Лесі Українки доповнює публіцистичний дискурс кінця ХІХ початку ХХ століття про шляхи формування української політичної нації, є взірцем толерантного ведення діалогу про актуальні політичні проблеми.

Ключові слова: епістолярна публіцистика, українське питання, українська інтелігенція.

EPISTOLARY DIALOGUE OF MYKHAILO KOSACH AND LESIA UKRAINKA ON THE NATIONAL ISSUE

The purpose of the proposed scientific research is to study the correspondence between Mykhailo Kosach and Lesia Ukrainka as an organic component of the national journalism of the turn of the century in the direction of discussing the ways of forming the Ukrainian political nation. To solve the tasks, the author of the article used the following methods: problem-thematic, analytical, systematic and comparative analysis. The article notes that certain political accents of the epistolary heritage of the famous Ukrainian family have not lost their relevance for today's creators of journalistic discourse as an important source for clarifying the mood of the then conscious national intelligentsia, the state of development of the Ukrainian national idea. The author of the article claims that the epistolary legacy of Mykhailo Kosach and Lesia Ukrainka complements the journalistic discourse of the late 19th and early 20th centuries on the ways of forming the Ukrainian political nation, and will become a model of tolerant dialogue on current political issues.

Key words: epistolary journalism, Ukrainian issue, Ukrainian intelligentsia.

Вступ. Епістолярна спадщина роду Драгоманових-Косачів – цілий духовний материк, багатий на джерелознавчий і фактичний матеріал, який допомагає уявити настрої української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст., по-новому поглянути на розвій державницьких і проєвропейських симпатій у її колах. Драгоманови-Косачі своєю епістолярною спадщиною заклали новий публіцистичний дискурс у царині суспільно-політичного й духовного життя нації. У цьому зв'язку Михайлина Коцюбинська, атестуючи епістолярну спадщину як «інтелектуальний продукт особливого роду», наголошувала, що без епістолярної спадщини національної еліти «годі збагнути ... інтелектуальні й мистецькі обрії української культури» [2, с. 25–26].

Листування знаменитого шляхетного роду яскраво увиразнює еволюцію української національної ідеї, проливає світло на складний процес розвитку національної

публіцистики. Не є винятком і листування Михайла Косача та Лесі Українки, позаяк тематичні обрії епістолярної спадщини таких знакових особистостей знаходяться в царині пошуку своєї політичної орієнтації в суспільній боротьбі «виборювання свого шляху в непростих умовах національного гноблення й утвердження в цих умовах ... сучасної української ментальності» [2, с. 50]. І хоча наукове вивчення епістолярної спадщини роду налічує чимало авторитетних наукових розвідок, серед яких праці В. Святовця, М. Коцюбинської, С. Павличко, О. Забужко, В. Савчук, проте у них детально не проаналізований епістолярний діалог Михайла Косача та Лесі Українки про українську національну справу.

Мета статті – проаналізувати листування Михайла Косача й Лесі Українки як органічну складову національної публіцистики зламу століть у напрямку обговорення шляхів формування української політичної нації.

Мета статті зумовлює розв'язання таких *завдань*: з'ясувати основні тематичні сегменти в листуванні Михайла Косача й Лесі Українки, що стосуються національного питання; охарактеризувати стратегії представників роду Драгоманових-Косачів щодо підвищення культурного рівня українського народу.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань автором наукової розвідки застосовано такі методи: проблемно-тематичний для визначення та дослідження ключової політичної тематики в епістолярній спадщині представників роду Драгоманових-Косачів; аналітичний, системний і порівняльний аналіз, які сприяли з'ясуванню специфіки представлення національної теми у кореспонденції Михайла Косача і Лесі Українки.

Результати й обговорення. Кореспонденція Михайла Косача й Лесі Українки, з одного боку, є пошуком самих себе, а, з іншого – віднайдення нових еволюційних шляхів розвитку національної політичної й культурної думки. Саме в епістолярній практиці, за словами відомої української вченої, «нуртує думка, гартуються формулювання», позаяк «саме в листах вони найгостріші, бо розраховані на одnodумця, тому не потребують уточнень, коментувань, пояснень, пом'якшень» [2, с.60].

Михайло Косач у листах до «коханого Зеїка» (як він називав сестру) неодноразово порушував тему ролі їхнього покоління у розвитку політичного й культурного життя українців, без сподівань на допомогу з боку російської демократії, а з опертям на кращі традиції попередніх поколінь національно свідомої інтелігенції: «Таки видно з усього XIX ст. кінчається, і нам треба нове починає тільки з живим духом батьків наших та з опитом їх помилок. І починає без усякої підмоги і на свій страх. Завше новатори майже з нічого починали. Почнемо й ми; добре й те, що хоч почва трохи таки готова, і нове зерно вже починає сіятись і потроху сходити» [1, с. 286]. Будучи людиною чину, він не боїться труднощів і ворожості з боку зросійщеної частини наддніпрянської інтелігенції, образно декларує: «Може, ми попливем перші і не дуже то просто, але знаєш нашу приповідку волинську «Чорт побери, аби їхати». Час човна спихати, яке б те море не було. Більш сорому сидіти, ніж блудити навіть» [1, с. 286].

Леся Українка, як і старший брат, вірить у молоде покоління української наддніпрянської інтелігенції, котре сумлінно займається самоосвітою й виробляє власний політичний світогляд, хоча й усвідомлює, що цей процес є досить затяжним («у нас чомусь усе мусить іти таким тихим слимаковим ходом»).

Ключовою у листуванні брата й сестри є тема роз'єднання наддніпрянських інтелігентів, адже саме невпинні міжособні суперечки заважали об'єднанню усіх демократичних сил довкола української ідеї, виробленні спільної національної політичної програми. Михайло Косач і Леся Українка через принципову позицію не вступати в жодні політичні інтриги, а чесно й відверто висловлювати власну громадянську позицію часто опинялися в конфронтації до певних кіл української інтелігенції. Про цю спорідненість з братом вона писала наприкінці свого життя: «Може, справді в моїх

очах є ось Мишине, бо в моєму серці є його струни, я так само не вмю ніким ні для кого жертвувати, хіба що собою, с в о ї м в л а с н и м життям... » [8, с. 91].

Порушуючи проблему консолідації наддніпрянської й галицької інтелігенції заради утвердження української ідеї, спільної організації та проведення політичних і культурних акцій, Михайло Косач і Леся Українка солідаризуються в оцінках життя політичних партій Галичини. Зокрема у листі до брата від 25 лютого 1891 року, вона зауважує, що у її політичному світогляді, відбулися кардинальні зміни під впливом вивчення політичного життя Європи, позаяк раніше політичне життя в Галицькій Україні вона міряла «невільницьким масштабом». Пункт за пунктом авторка листа в метафоричній формі показує ключові недоліки політичної діяльності народоців. Публіцистка підкреслює, що політична коаліція між поляками і галицькими партійцями неможлива з кількох причин: «поляки і рус[ини] ні крихітки одно одному не вірять і за пазухою ховають добрі каменюки на всякий случай»; українські за висунутих умов угоди виступають у ролі не рівних партнерів, а прохачів – «поляки забирають високий тон, і вже й тепер треба великої коцюби, аби їм до носа дістати» [7, с. 69]. На противагу негативній конотації, щодо москвофілів і народоців, Леся Українка дає компліментарну характеристику радикальній партії як найпрогресивнішій, прогнозує, що в подальшому партія Франка й Павлика здобуде найбільшу підтримку в простих галичан. Вона переконана, що хоча й для Галичини функціонування чотирьох політичних сил є завеликим, проте воно свідчить про велику політичну активність галицького громадянства, бо «все-таки люди живуть і думають, а не сплять і скніють, як то у нас чи то поневолі, а чи то й по волі скрізь ведеться» [7, с. 71].

Цікавими є й представлені у листі присутні розмисли публіцистки про формування нового покоління інтелігенції в Галицькій Україні: «Тепер уже в витворюється і в Галичині інтелігенція непопівська, і дедалі її все більше стає, і дедалі вона все більше ваги набирає...» [8, с. 101]. Леся Українка воліє, щоб нова генерація не збочувала на шлях клерикалізму «щирого чи удаваного».

Михайлові Косачеві, як і його сестрі неприйнятна позиція окремих лідерів галицької інтелігенції щодо оцінки політичного життя в підросійській Україні, незрозуміле їх політичне менторство: «Psevdо пророки – це вже неминуча пошесть, зло «неизбежное», так як і галичани, которими, як ти справедливо кажеш, наш Бог показав за гріхи дідівські. Справді, не так тії вороги, як добрії люде.(натяк на дискусію Лесі Українки з Іваном Франком – автор статті). Ну нехай заведеться у нас земство, ми їх покажем, закордонцям, як треба дбати» [1, с. 357].

Знайомство з європейським способом життя поглибило у Михайла Косача й Лесі Українки почуття національної несвободи українців. Так, у листі до брата вона звіряється: їй видається, «що на руках і на шиї у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо неволі, і всі бачать тії сліди, і мені сором за себе перед вільним народом», на що в одному з листів Михайло алегорично відповідає їй про те, що «в Дорпаті куди вільніше дихати, ніж де в Росії» чи в Києві, де «по правді мовивши, задуха страшенна». Вивчення досвіду тогочасного політичного й культурного життя Західної Європи спонукало їх активної праці в ім'я майбутнього політичного суверенітету рідної країни, критичніше оцінювати діяльність освіченого українського громадянства у політичній сфері, позаяк їм, вихованим на кращих зразках української і західноєвропейської демократії, було абсолютно неприйнятне бездіяльне, мовчазне «терпіння під'яремного життя».

Важливим сегментом в листуванні є обговорення актуальних політичних проблем в Російській імперії та Західній Європі, важливих уроків з української історії. Так, в листі від 23 лютого 1897 року Михайло Косач проводить аналогії між мовчанням й бездіяльністю сучасної європейської спільноти й дипломатії щодо критської різні 1897 року і пасивністю їх попередників середини XVIII століття, «коли усім було

байдуже, що там Польща не виробляла з козаками та гайдамаками, коли Росія підтримувала щонайретроградніший уряд в Польщі, коли російські гармати гриміли по гайдамаках 1730-х роках, як ниньки вони гримлять по критянах, коли Запоріжжю не давали вмішуватись в правобережні справи, як тепера не дають Греції, – і як тоді самі спілсьники пізніших розділів Польщі про них і в думці не покладали, так і тепер дипломатія і слухати не хоче про хоч маленьке ущерблення Туреччини» [1, с. 351].

Таку ж політичну позицію тримає й Леся Українка, яка неодноразово в листах до брата висловлювала тверде неприйняття національної й соціальної російської експансії, яка робить її життя «тюремним».

Обоє Косачів були відвертими і вимогливими критиками української преси, що засвідчують їх влучні, хоча почасти й суб'єктивні, характеристики періодичних видань того часу, вони вмiли підмічати такі деталі в редакційній політиці, які залишалися поза увагою багатьох дослідників національної преси. Так, Леся Українка математично точно сформулювала мінуси редакційної політики журналу «Народ» (хоча її політичні симпатії й були на стороні радикальної партії) у зв'язку зі скептичним ставленням до видання з боку наддніпрянських демократичних українських кіл: «мало змагався з «кацапами», а дуже багато з народовцями»; «прикро вражав його сварливий тон»; «вічні переклади з Толстого й Успенського»; невдалі передруки з інших часописів.

В атестації редакційної політики «Народу» з нею солідаризується й брат: ««Народ» погибає з сухот грошових. Таки не треба було грошей таку силу просаджувати на Даниловича та закуп паперу, на котрого підписалося тільки 2 чоловіка. Сміх і горе. Не вмiє радикалія з грошима обертатись та й годі. Хоч ти що хоч з ними» [1, с. 289].

Характеристика україномовних видань не була у Косачів статичною, вона трансформувалася адекватно до зміни політики редакцій щодо національного питання. Так, у листі до Михайла Косача від 25 березня 1891 році віднаходимо нищівну атестацію Лесею Українкою тогочасної діяльності редакції журналу «Правда»: «<...> такого подлого пройдисвітського, брехливого і донощицького журналу я не бачила чиста польська запроданка, та й годі, всіх вона лає: і народовців, і радикалів, і кацапів, а тільки з поляками братається, та й то не з поступовцями, а з станьчиками» [1, с. 88]. Дбаючи про високий рівень й авторитет української періодики вони висловлювали раціональні поради щодо редакційної політики національних видань.

Посутнє місце у листуванні брата і сестри посідає тема розвитку української літератури як важливого чинника формування національної свідомості, створення оригінальної й перекладної лектури для народного читання товариством «Плеяда», чільними представниками якої вони були. Так, у листі від 18 серпня 1891 року він дещо патетично писав: «За нас будущина, відродження демократизму і любові до ближнього, котрі тепер так пригасають у корифеях світової літератури, але зате їх могуче дихання чути у повітрі. Велика весна шле своїх гонців, і ти по правді жайворонок її. Я це тепер ще з більшою певністю тобі кажу. Нам випадає доля першим одпихати човен з хвилевої пристані і пустити у дальшу плавбу, хоч певно, кінця її ми є зобачим, проте зоря таки нам ясно світить, і ми по змозі дамо добрий керунок човнові у далеку чудову путь. І він таки дійде своєї мети, і тоді на щасливому березі згадають нас, перших керовничих на великому морі великого діла» [1, с. 289]. Підтримуючи ініціативу брата про створення бібліотеки для народу, Леся Українка запевняє його, що все належне від неї, вона зробить – «що ж мені й робити, як не се!»

Водночас листування Михайла Косача й Лесі Українки, незважаючи на обговорення у них важливих для українців світоглядних питань, позначенні родинною камерністю, навіть у площині суспільних ідеалів і концепцій політичного розвитку українців.

Висновки та перспективи. Отже, Михайло Косач і Леся Українка усвідомлювали свою місію бути у перших лавах, тих, хто продовжує й употужнює розвиток української національної ідеї, тому і в публіцистиці, і в оригінальній творчості, і в листуванні вони відстоювали тип вольового українського інтелігента, здатного на самопожертву заради національної і соціальної свободи України.

У листах Михайла Косача і Лесі Українки домінантною є тема непростой атмосфери у середовищі української інтелігенції щодо розуміння національного питання. Окремі листи є своєрідними сторінками літопису української політичної історії, зокрема пошуків свідомо національною інтелігенцією шляхів утвердження української ідеї серед значної частини зденационалізованого чужими ідеологіями українського народу. Будучи вихованими на кращих українських і європейських демократичних традиціях, усвідомлюючи трагізм бездержавного становища українців по обидва боки Дніпра, вони однаково боляче сприймала політичні поразки й прорахунки, як наддніпрянської, так і галицької інтелігенції.

Упевнені, що сучасна інтерпретація епістолярної спадщини Михайла Косача й Лесі Українки буде цікавою сучасним українським журналістикознавцям, історикам, політологам як ключ до розуміння важливих світоглядних проблем у царині становлення та розвитку української національної ідеї.

1. *Косач Михайло.* Твори. Переклади. Листи. Записи кобзарських / Упорядкування, біографія, коментарі та примітки Лариси Мірошниченко. Київ : Видавничий Дім «КОМОРА», 2018. 592 с.

2. *Коцюбинська Михайлина.* Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. К. : Дух і літера, 2009. 584 с.

3. *Листи* так довго йдуть : знадоба архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / [упоряд., передм. та прим. С. Кочерги, післямова О. Сліпущко]. К. : Вид. центр «Просвіта», 2003. 308 с.

4. *Павличко С.* Модернізм у контексті мистецького українського руху / Соломія Павличко // Павличко С. Теорія літератури. К. : Основи, 2002. С. 277–381.

5. *Савчук В. А.* Епістолярій Лесі Українки: текстологічне дослідження купюр. *Наук. вісн. ВНУ. Філологічні науки. Літературознавство.* 2008. № 8. С. 209–215.

6. *Святовець В. Ф.* Епістолярна спадщина Лесі Українки. К.: Вища школа. Вид-во при Київ. ун-ті, 1981. 184 с.

7. *Українка Леся.* Листи (1876–1897) // Зібрання творів: у 12 т. Т. 10. К. : Наук. думка, 1978. 542 с.

8. *Українка Леся.* Листи (1898–1902) // Зібрання творів: у 12 т. Т. 11. К. : Наук. думка, 1978. 478 с.

1. Kotsyubynska Mykhailyna (2009), *Letters and People: Reflections on Epistolary Creativity. Spirit and letter*, Kyiv, P. 584 .

2. *Letters go so long: the needs of the archive of Lesya Ukrainka in the Slavic Library in Prague, [ed., foreword and approx. S. Kocherga, afterword by O. Slipushko] (2009), Vid. Prosvita Center, Kyiv, P. 308.*

3. Mykhailo Kosach. *Writings. Translations. Leaves. Records of kobzars, Arrangement, biography, comments and notes by Larysa Miroshnychenko (2008), Komora Publishing House, Kyiv, P. 592 .*

4. Pavlychko S. (2002), *Modernism in the context of the Ukrainian artistic movement. Theory of Literature, Osnovy*, Kyiv, pp. 277–381.

5. Savchuk V. (2008), *Epistolary of Lesia Ukrainka: textological study of banknotes. Nauk. VNU. Philological sciences. Literary Studies*, No. 8, pp. 209–215.

6. Svyatovets V. (1981), *Epistolary legacy of Lesia Ukrainka. High school. Published by Kyiv University*, Kyiv, P. 184.

7. *Ukrainka Lesia Letters (1876–1897), Collection of works: in 12 volumes (1978), Nauk. opinion*, Kyiv, Vol. 10, P. 542.

8. *Ukrainka Lesia Letters (1898–1902), Collection of works: in 12 volumes (1978), Nauk. opinion*, Kyiv, Vol. 11, P. 478.

UDC 821.161.2.09-6Косач:Українка

EPISTOLARY DIALOGUE OF MYKHAILO KOSACH AND LESIA UKRAINKA ON THE NATIONAL ISSUE

Semenko Svitlana, PhD, Prof.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ostrogradskoho St., 2, Poltava, 36000, Ukraine, e-mail: Svitlanasem@ukr.net

ORCID – <https://orcid.org/0000-0003-3686-8082>

Introduction. The epistolary heritage of the Drahomanov-Kosach family is a whole spiritual continent, rich in factual material, which helps to express the mood of the Ukrainian intelligentsia, to look in a new way at the development of pro-European sympathies in its circles while preserving its own national identity. With their epistolary legacy, the Drahomanov-Kosachs laid a new journalistic discourse in the sphere of the socio-political and spiritual life of the nation.

Relevance and purpose. The purpose of the article is to analyze the correspondence between Mykhailo Kosach and Lesia Ukrainka as an organic component of the national journalism of the turn of the century in the direction of discussing the ways of forming the Ukrainian political nation.

The purpose of the article determines the solution of the following tasks: to find out the main thematic segments in the correspondence of Mykhailo Kosach and Lesia Ukrainka concerning the national question; to characterize the strategies of the Drahomanov-Kosach family to raise the cultural level of the Ukrainian people.

Methodology. To solve the tasks set by the author of scientific study, the following methods were used: problem-thematic to identify and study key political issues in the epistolary heritage of the Drahomanov-Kosach family; analytical, systematic and comparative analysis, which helped to clarify the specifics of the national theme in the correspondence of Mykhailo Kosach and Lesia Ukrainka.

Results. The correspondence between Mykhailo Kosach and Lesia Ukrainka, on the one hand, is a search for themselves and, on the other, a finding of new evolutionary ways of developing national political and cultural thought.

Mykhailo Kosach and Lesya Ukrainka were aware of their mission to be at the forefront of those who continue and strengthen the development of the Ukrainian national idea, so in journalism, in original work, and in letters, they defended the type of strong-willed Ukrainian intellectual who is capable of self-sacrifice for national and social freedom of Ukraine.

Conclusions. Modern interpretation of the epistolary heritage of Mykhailo Kosach and Lesia Ukrainka will be of interest to modern Ukrainian journalists, historians, and political scientists for understanding important ideological problems in the field of formation and development of the Ukrainian national idea.

Key words: *epistolary journalism, Ukrainian issue, Ukrainian intelligentsia.*

Стаття надійшла до редакції 14.02.2021